

Hadd idézzem itt szó szerint Stoll Bélát, akivel e tárgyat illetően teljes mértékben egyetérttek: *„Véleményem szerint az 1937. december 3-án [kelt] nyolc sor nem pusztá változata a Juhász Gyula-búcsúztató első nyolc sorának, hanem önálló műalkotás. A két szöveg közötti különbségek igen jelentősek. A szonettből kétszakaszos vers lett. Értelemszerűen elmaradt a cím és a szonett két Juhász Gyulára utaló hármasa. A nyolcadik sor lám szava a Juhász Gyuláról szóló versben megtörtént eseményre utal, ezt a szót mostra változtatta, »a legközelebbi jövőben, azonnal, tüstént, ezután« értelemben. Igen fontos különbség, hogy az egyik vers Juhász Gyula »sírirat«-a, a másik saját magáé.”*

Ehhez csak azt az apróságot tennem hozzá, hogy én a két szöveg között nem egy-, hanem kétszónyi különbséget észlelek. A harmadik sor, *„és konokul fekszel az ágyon”* „és”-ét is felcserélte „hogy”-ra, tehát egy mellérendelő kötőszót alárendelővel helyettesített, miáltal az adott szakaszban a végleges tény nyomatékosító ismétlődést hozott létre: *„hogy megölted magad, barátom, / hogy konokul fekszel az ágyon.”*

Stoll Bélától a fentiekén kívül még egy fontos megállapítást kívánok idézni: *„A vers önmagában is cáfolhatja azt az újból és újból felmelegített dilettáns, hatásvadászó véleményt, mely szerint József Attila halálát nem öngyilkosság, hanem véletlen baleset okozta.”*

Ezzel a véleménnyel is a legmesszebbmenőkig egyetérttek. Az a kérdés azonban, hogy milyen érveim vannak erre, és magam hogyan képzelem el József Attila életének a tragikus öngyilkossághoz vezető végső szakaszát, túlnő jelen vállalkozásom keretén. Ennek kifejtéséhez újabb, nagyobb lélegzetű nekifohászkodásra van szükség.

Budapest, 2010. január 27.

Nádasdy Ádám

RÉSZLETEK EGY ÚJ „LEAR KIRÁLY”- FORDÍTÁSBÓL

A nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház felkérésére nemrég készítettem el Shakespeare LEAR KIRÁLY-ának új fordítását. A darab Telihay Péter rendezésében kerül színre 2010. május 15-én. A darabból már számos magyar fordítás készült: Jakab István és Vajda Péter (1838), Vörösmarty Mihály (1856; átdolgozta Arany János, 1865; átdolgozta Szabó Lőrinc, 1955), Zigány Árpád (1899), Kosztolányi Dezső (1936), Füst Milán (1955), Mészöly Dezső (1986), Jánosházy György (2002).¹ Munkám során a régebbi fordításokat nagy figyelemmel forgattam (főleg a Vörösmarty–Szabó-, Mészöly-, ill. Jánosházy-fordítást), de mindig csak utólagos kontroll céljából: rajtuk keresztül tudtam ellenőrizni, hogy nem hagytam-e ki valamit. Az is előfordult, hogy esetleges félreértéseimre mintegy kórusban hívták föl a figyelmemet, de tőlük ötleteket, szövegrészeket nem vettem át, akkor sem, ha – az utólagos egybevetés során – azt kellett találnom, hogy egy-egy megoldásuk jobb vagy szebb, mint az enyém.

A LEAR KIRÁLY fordítója hamar szembesül azzal a dilemmával, hogy a mű két némileg eltérő ősváltozatban létezik: az 1608-ban kinyomtatott, csak ezt a darabot tartalmazó ún. Kvartóban, ill. az 1623-ban, Shakespeare halála után megjelent, összes darabját

tartalmazó Főlióban – s nem egyértelmű: melyik az „igazi”. A Kvartó-kiadás, mely a HISTORY OF KING LEAR címet viseli, kb. háromszáz sorral többet tartalmaz, mint a Főlió, ahol a cím is más: THE TRAGEDY OF KING LEAR. Mondhatnánk: a Főlió kiadói ennyit kihúztak belőle, végtére is ez megszokott dolog a színdarabok életében – csak hogy a Főlió-szövegben meg kb. száz olyan sor van, amely a Kvartóban nincs benne, és mindenki egyetért abban, hogy ezeket is Shakespeare írta. (A két szöveg között még számos apró eltérés is található.) A kiadók így általában a két verziót összeszövik, s egy harmadikat hoznak létre, mely lehetőleg mindkettőből a legtöbbet örzi meg. Ettől a gyakorlattól eltért az 1986-os Oxford Shakespeare,² mely szerint igenis két külön darabnak és nem két változatnak kell elfogadni a HISTORY-t és a TRAGEDY-t, azaz Shakespeare kétszer írta meg, egyszer históriaként, egyszer tragédiaként.³

A tudósoknak nyilván igazuk van, de az összeszövéspártiak (így én is) erre azt mondják: egy 3200 soros mű két változata között a négyszáz sornyi különbség (még a sok apróval együtt is) nem akkora, hogy indokolt legyen két különböző darabról beszélni. A magyar fordítói hagyomány mindig is az összeszött („konflált”) változatból dolgozott (ettől csak Jánosházy tért el, aki az Oxford-kiadás nyomán szigorúan a Kvartó-beli HISTORY-szöveghez ragaszkodott). Magam is egy összeszött szöveget választottam fordításom alapjául: a Foakes-féle „Arden”-kiadást,⁴ melynek szövegét vita nélkül elfogadtam eredetinek. Az el nem hangzó anyagoknál – helyek, színpadi utasítások – merítettem az Arden mellett más kiadásokból is.

A verses részeknél a sorbeosztást általában tiszteltem: amit Shakespeare egy sorba írt, azt én is egy sorba igyekeztem beszorítani. Ha nem fért bele minden (mert a magyar szavak hosszabbak), akkor inkább elhagytam valamit. Úgy vélem, annak mérlegetése, hogy egy verses (tehát zárt szótagszámú) szövegben mit kell elhagyni és mit megtartani, a fordító egyik legkényesebb és legizgalmasabb feladata. Csak igen ritkán döntöttem ilyenkor a tartalom javára és a sorkeret rovására, azaz hogy sorokat toldjak be azért, hogy mindent el tudjak mondani. A 3225 soros szövegbe végül 79 plusz verssort szúrtam be.

A verselésben igyekeztem a drámai jambust tartani (rímtelen ötös jambus, amilyen pl. AZ EMBER TRAGÉDIÁJA versformája), bár ebben a késői műben Shakespeare néhol eléggé lazán kezeli a verselést, s így én sem voltam oly fegyelmezetten zenei, mint a SZENTIVÁNÉJIBEN vagy a RÓMEÓ-BAN. Sok már nála az úgynevezett női cezúra, ahol tehát a sorközépi szünet mindkét oldalán van egy-egy hangsúlytalan szótag (ilyen pl. Radnóti Miklósnak ez a sora: „Nem tudhatom, hogy másnak | e tájék mit jelent” – az említett „ütközö” szótagokat félkövérrel, a cezúrákat függélyes vonallal jelöltem). Ezt a magyarban nem utánoztam, nekem a színpadon megtöri a jambus-érzésem: lehet, hogy jambusaim szabálytalanok, de nincs bennük női cezúra. Gyakran vannak az angolban félsorok, amelyeket lehetne ide is, oda is kapcsolni; a szövegkiadók gyakran más-más sorbeosztással élnek. Ebben elég pontosan követtem az Arden-kiadást.

A nyitójelenet (I.1.1–30)

A bevezető néhány mondat prózában van, két idősebb arisztokrata, Kent gróf és Gloster gróf beszélget kedélyesen a királyi palotában. Gloster mellett ott áll törvénytelen fia, Edmund.

KENT Azt hittem, hogy a király jobban szereti Albany⁵ herceget, mint Cornwallt.
GLOSTER Nekünk is mindig úgy tűnt; de most, hogy fölosztotta a királyságot,⁶ nem nyilvánvaló, melyik herceget tartja többre, mert olyan egyenlően mérte ki kettőjük részét, hogy a legtüzesebb vizsgálat se találja köztük különbséget.

KENT (*Edmundra*) Ez nem a te fiad, gróf uram?

GLOSTER Ezt a fiút a születésekor a nyakamba varrták. Annyiszor röstelkedtem a létrejövete miatt, hogy már megedződtem.

KENT A létrejövete miatt? Nem értem.

GLOSTER Az anyja bezzeg értette, úgyhogy hamar kigömbölyödött, és előbb volt a bölcsőjében kisfiú, mint az ágyában férj. Hát igen. Egy lyuk tátong az életrajzomon.

KENT Percig se sajnáld, kérlek, ha ilyen derék gyerek bújt ki belőle!

GLOSTER Van ám nekem törvényes fiam is,⁷ egy jó évvel idősebb ennél, de az se kedvesebb a szívemnek: mert bár ez a büdös kölyök illetlenül jött, mikor senki se hívta, de az anyja szép volt, megcsinálni jó volt, úgyhogy vállalnom kell a kis korcsot. – Ismered az urat, Edmund?

EDMUND Nem, jó apám.

GLOSTER A nemes Kent gróf. Jegyezd meg, fiam, mert ő nekem kiváló barátom.

EDMUND (*Kenthez*) Állok szolgálatára, gróf úr.

KENT Máris kedvellek, s remélem, megismerlek jobban is.

EDMUND Uram, azon leszek, hogy kiérdemeljem.

Lear felosztja királyságát (I.1.35–155)

Fordításomban a tegezést-magázást (korabeli angol *thou*, ill. *you*) Shakespeare nyomán igyekeztem alakítani, legalábbis ahol a mai magyar nyelvérzékeléssel nem ütközött túlságosan. Így például Lear tegezi lányait (és vejeit), de azok magázzák őt.

Egy másik nyelvi jellemzőt viszont hosszas mérlegelés után elhagytam: a királyi többest. Az eredetiben itt (és számos más helyen) Lear királyi többest használ, tehát *we shall express*, „fölfedjük”, *our kingdom*, „országunkat” stb. Ez, érzésem szerint, megosztaná a mai színházi közönség figyelmét, mert egy amúgy is nehéz darabban arra is figyelni kellene, hogy saját nevében vagy több személy nevében beszél-e a szereplő. Tény ugyanakkor, hogy Shakespeare később is játszik ezzel a nyelvtani fogással, és Goneril, Regan és a férjeik is időnként – hatalmi helyzetüket egy adott helyzetben kihangsúlyozandó – királyi többest használnak. Ennek érzékeltetéséről lemondtam.

LEAR Fölfedem addig titkos tervemet.
(*A szolgálkhoz*) A térképet! (*Atadják neki*) Országomat ezennel
fölosztom három részre, hogy levessem
vénségemről az állam ügyeit,
s ifjabb erőknék adjam át, míg én
nyugton araszolok a sírba. – Cornwall,
s te, nemkülönben kedves Albany:
eldöntöttem, hogy most kihirdetem:
melyik lányom mit örököl, hogy erről
több vita ne legyen. – A két nagyúrnak,
a burgundnak s a francia királynak,
akik kislányoméért versengenek
s mint kérők itt időznek: nekik is
választ kell adni. – Halljam, lányaim
(mivel most leteszem királyi tisztet,
a föld s a kormányzás gondját-baját):
melyiktek szeret a legjobban engem –

- hogy annak adjak többet, akinél
 szív s érdem egybeesik. Goneril,
 elsőszülöttem, szólj először!
 GONERIL Atyám! Úgy szeretem, hogy szó azt le nem írja.
 Mint szemem fényét, szabadságomat,
 jobban, mint vagyont, kincset, drágaságot,
 egészséget, jó hírt, szép életet;
 jobban, mint gyermek apját valaha.
 A beszéd itt kevés, a hang ügyetlen,
 mert minden mértéken túl szeretem.
 CORDELIA *(félre)* S mit mond Cordelia? Csöndben szeret.
 LEAR *(Gonerilhez)* E tartományokat, innen idáig *(mutatja a térképen)*
 árnyas erdőket, gazdag réteket,
 bővizű folyókkal és dús mezőkkel
 neked adom, hogy te és Albany
 s utódaitok birtoka legyen,
 örökre. – Mit mond második leányom,
 a drága Regan, Cornwall hitvese?
 REGAN Atyám, én nővéremmel egy anyag vagyok,
 érek is annyit. Úgy érzem szívemben:
 ő szeretetem *tényét* jól leírta,
 ám mértékét nem. Ezért most kimondom:
 én lekicsinylek minden örömet,
 mit test vagy lélek dúsan fölkinál,
 s csak egy örömem van: fölségedet
 szeretni.
 CORDELIA *(félre)* Jaj neked, Cordelia!...
 Vagy mégse? Mert ahogy én szeretem,
 az többet nyom a latban, mint a nyelv!
 LEAR *(Reganhoz)* Te és utódaid kapják örökre
 az országnak e gazdag harmadát,
 mely méretre, szépségre nem csekélyebb,
 mint Gonerilé. – És most, drágaságom,
 te, legkisebb leányom, akiért
 a francia bor s a burgundi tej⁸
 versenybe szállt: te mit tudsz mondani,
 hogy többet kaphass, mint nővéreid?
 CORDELIA Semmit, atyám.
 LEAR Semmit?!
 CORDELIA Semmit.
 LEAR A semmi – semmi lesz! Próbáld megint!
 CORDELIA Az a bajom, hogy nem tudom kitenni
 a szívemet a számra. Szeretem,
 ahogyan kell: se jobban, se kevésbé.
 LEAR Mi van? Cordelia! Más hangot üss meg,
 mert rosszul járhatsz még!
 CORDELIA Felséges úr,
 maga nemzett, nevelt, és szeretett.

És én viszonzom mindezt, ahogy illik:
tisztelem, szeretem, szót fogadok.

Mért mentek férjhez a nővéreim,
ha csakis felségedet szeretik?

Aki majd engem elvesz, elveszi
a szívem, gondom, figyelmem felét.
Én nem fogok, mint ők, oltárhoz állni,
s közben az apámat szeretni.

LEAR

Te szívből mondod ezt?

CORDELIA

Igen, apám.

LEAR

Kislány létedre ilyen kemény vagy?

CORDELIA

Kislány vagyok, felség, de szókimondó.

LEAR

Hát jó! A szókimondás lesz a hozományod;
mert esküszöm a Nap szent sugarára,
az éji Hekaté⁹ titkaira,

a szférák minden fent mozgó körére,
melyektől függ létünk és pusztulásunk,
hogy kitagadlak, s nem vagyok apád.

Fölmondom a vérségi köteléket.

Mostantól fogva úgy tekintsd magad,

mint idegent. A szkítiai barbár,

vagy az, ki éhségében kölykeit

zabálja föl, az többet kap szivemtől,

több szánalmat, mint te, ki valaha

a lányom voltál.

KENT

Felséges uram---

LEAR

Hallgass, Kent,

ne lépj a dühöngő sárkány¹⁰ elé! –

(*Cordeliára*) Ő volt a kedvencem; nála kivántam

végső nyugalmat, ápolást találni. –

(*Cordeliához*) Menj! Ne lássalak! –

(*Az udvarhoz*) Úgy legyen sírom békés, hogy e nőhöz

nincs több közöm. Hívják a franciát!

Mi lesz már?! Hívják a burgundit is!

Egy vagy két szolga kiszalad

Cornwall és Albany!

Két lányom részéhez (*a térképre mutat*) osztozzatok

e harmadikon. Ő férjhez mehet

a saját gőgjéhez, ami szerinte

„őszinteség”!...

Hatalmammat kettőtökre ruházom,

jogokkal s jelképekkel. Én, havonta,

száz vitézzel¹¹ együtt, váltakozva

fogok megszállni nálatok, hol itt,

hol ott vendégeskedve. Csak a rangot,

a „király” címet tartom meg magamnak;
 a kormányzás, az állam, a bevétel,
 jó fiaim,¹² a tiétek. Ezért
 e kis koronát¹³ felezzétek el. (*Elveszi az udvaronctól, s nekik adja*)

KENT Királyom, Lear! Mindig tiszteltelek,¹⁴
 atyám voltál s tanítómesterem,
 mint védőmet foglaltalak imámba---

LEAR Az új már feszül: állj odébb az útból!

KENT Én nem bánom, ha szívembe talál is
 a nyíl hegye. Kent azért tiszteletlen,
 mert Lear megőrült. Mit csinálsz, öreg?!

Azt hiszed, elnémul a kötelesség,
 ha hízelgőkhöz húz a hatalom?
 A becsület csak őszintén beszélhet,
 ha meghibbant a nagyság! Tartsd kezekben
 hatalmadat, s vond vissza józanul
 e szörnyű, lázas döntést. Esküszöm,
 legkisebb lányod nem szeret kevésbé!
 Nem üres szívű az, ki halk szavú
 s nem kong üres fazékként.

LEAR Kent! Elég!!

Gonerilnek elege van (I.3.1–27)

Lear két idősebb lánya, Goneril és Regan beszédét maibbra, „polgáribbra” hangszereltem, mint az apjukét: ezért használnak olyan szavakat, mint *produkál, kritizál, személyzet* (és később: *senilis, inzultus* stb.).

Az első mondatban az eredeti *my gentleman* ’nemesemberemet’ jelent (azaz nem egyszerű szolgát, cselédet), ezt adtam vissza a *főemberem* szóval. Ha csak sima szolgát ütött volna meg Lear, az nem volna úgy.

Az eredetiben *Fool* névvel jelölt szereplőt *Bohóc*nak fordítottam. Bár a magyar hagyományban – az „udvari bolond” történelmi kategória nyomán – *Bolond*nak szokták fordítani, én nem akartam így nevezni, mivel majd később jön egy igazi bolond (pontosabban a magát igazi bolondnak, tehát elmebetegnek tettető Edgar), akit Shakespeare sosem nevez *fool*nak. Az angol *fool*ban van valami kedveskedő, a bolondozást éreztető elem, az elmebetegséget nem nevezik így. Szét akartam választani a szórakoztatóipari bolondságot (= bohóckodást) az igazi, elmekórtani bolondságtól. A darabban szereplő Fool minden, csak nem bolond: színjózan és éleslátó, gyakran rezignált és szomorú, máskor csak rutinszerűen kereplő profi humorista.

GENERIL Igaz, hogy apám megütötte az egyik főemberemet, csak azért, mert az rendreutasította az ő bohócat?

OSWALD Igen, asszonyom.

GENERIL Éjjel-nappal csak bajt csinál nekem.
 percenként újabb botrányt produkál,
 s mindenkit ingerel. Nem tűrhetem.
 A katonái pimaszak, apám meg
 mindenért minket kritizál. Ha megjön
 a vadászatról, nem fogadom őt.

Mondja, hogy rosszul vagyok. S maguk is,
szolgálják őket kissé hanyagabban,
mint azelőtt – ezért én felelek.

Kintről kürtszó

OSWALD Már jön is, asszonyom, hallom.
GONERIL Játsszák, hogy lusták és kelleetlenek,
az egész személyzet. Hadd tegye szóvá.
Ha nem tetszik neki, mehet hugomhoz,
aki ez ügyben egyetért velem,
s kemény lesz ugyanígy. A vén bolond,
még gyakorolná mindazt a hatalmat,
amit már átruházott. Esküszöm,
a vénember: gyerek. Annak tekintjük,
s ha visszaél a jóval, megfenyítjük. –
Értette, amit mondtam?

OSWALD Igen, asszonyom.
GONERIL A kíséretét hűvösen kezeljék,
lesz, ami lesz. Adja ki ezt parancsba.
Igyekszem alkalmat teremteni,
hogy rászólhassak. Írok a hugomnak:
így tegyen ő is. – Hozzák az ebédet!

Oswald, a futballista (I.4.76–90)

A Goneril által hanyagságra kötelezett Oswald felbosszantja Leart. Az alábbi részletben a nálam szereplő *visszakézből lecsap* az eredetiben *bandy looks*, ami szó szerint ’visszaüti a nézést’, azaz farkasszemet néz. Pimaszságnak számít ma is a feljebbvalóval farkasszemet nézni s közben ellent is mondani. Maga a *bandy* tenisz kifejezés: ’visszaüt, adogat’. A szöveg tehát a nézésváltást a teniszbeli ütészé váltással állítja párhuzamba. A tenisz elegáns, nemesi játék volt; a labdarúgás viszont az alacsony osztályok durva sportja. Az eredetiben „Cajus” (az álruhás Kent), Lear újdonsült kísérője ezért nevezi Oswaldot ’alantas labdarúgó’-nak (*base football player*); ezt fordítottam *futballozni, parasztra*.

Lear, aki mindenkit tegez, itt az első mondatban gúnyosan magázza Oswaldot, aki már előzőleg is szemet szúrt neki.

Jön Oswald, át akar menni a színen

LEAR Á, maga az! Jöjjön csak ide, igen, maga! Ki vagyok én?

OSWALD Az úrnóm apja.

LEAR „Az úrnóm apja?” Talán az uram kutyája! Te senkiházi, te büdös cseléd!

OSWALD Egyik se vagyok, felség, szíves engedelmevel.

LEAR Te visszakézből lecsapod, amit mondok, te ganéj? (*Megüti*)

OSWALD Felség, engem nem lehet megütni.

KENT/CAJUS És elgáncsolni se? (*Elgáncsolja Oswaldot, aki elvágódik*) Akarsz futballozni, paraszt?

LEAR („Cajus”-hoz) Köszönöm, fiam. Jól szolgálsz, kedvemre vagy.

KENT/CAJUS (*Oswaldhoz, akit talpra állít*) Gyerünk, uram, föllátni, kifele! Majd én megtá-
nítlak, hogy ki kicsoda! Kifele! Ha maradsz, megint végigfelelsz a tohonya tested-
del! Na, kifele, ha jót akarsz! Úgy! (*Kilöki a színről*)

A Bohóc dolgozik (I.4.113–143)

A Bohóc (Fool) igyekszik Leart vidítani vagy legalábbis szóval tartani, s ehhez nem vá-
logat az eszközökben, igen sok számárságot hord össze. Például az „*Amid van...*” kezdetű
versike egyáltalán nem illik ide, csak időkitöltés – úgy kell hangoznia, mint valami
falvédőre szánt bölcsesség. A „*Ki súgta neked...*” viszont nagyon is a helyzethez illő, gú-
nyosan leleplező rögtönzés, amely egy kabarékonferansz része lehetne. A Bohóc „tatá-
nak” szólítja Leart (angol *nuncle* ’bácsikám’, ami az *uncle* gyermeki elferdítése); máskor
„fiacskámnak” (*my boy*).

BOHÓC Tanítok egy mondókát.

LEAR Halljuk.

BOHÓC Figyelj, tata:

Amid van, azt tedd el;
ne beszélj, ha nem kell;
ne adj könnyű kedvvel,
fálnak ne menj fejjel;
ha kínálnak, vedd el,
ha magod van, vesd el.
Ne kurvázz és ne igyál,
otthon ülj az asztalnál,
így lesz pénzed két tucat,
több, mint kétszer kétszer hat.¹⁵

KENT/CAJUS Ez egy nagy semmi, te bohóc.

BOHÓC Na ja, mint a fizetetlen ügyvéd beszéde – maga se adott érte semmit. (*Learhez*)

Neked se jó semmire a semmi, tata?

LEAR Nem, fiam; a semmi az nem jó semmire.

BOHÓC („*Cajus*”-hoz) Kérem, mondja meg neki, hogy pont ennyi jövedelme lesz most a
földjeiből. A bohócnak nem hisz.

LEAR Keserű bohóc vagy.

BOHÓC Tudod, fiacskám, mi a különbség a keserű bohóc meg az édes között?

LEAR Nem én. Halljam.

BOHÓC Ki súgta neked azt,¹⁶ hogy földed osszad szét?

Ót küldjed ide mellém, s te foglald el helyét.

A kétfajta bohócot akkor majd láthatod:

(*magára*) tarkában¹⁷ itt az édes – (*Learre*) a keserű meg ott.

LEAR Bohócnak nevezel, fiú?!

BOHÓC A többi címedet mind leadtad; ez az egy, ez veled született.

KENT/CAJUS (*Learhez*) Felség, ez egyáltalán nem vicces.

Lear megátkozta Gonerilt (I.4.267–285)

Ebben a nagyon emelkedett (és nagyon borzasztó) szövegben régiesebb – vagy legalább-
is irodalmiasabb – nyelvi eszközöket is használtam, például *halld szavam; méhébe* (névelő
nélküli birtokos); *mely; rút*. Így erősebb a kontraszt Lear nyelvezete, illetve távozása után

Goneril hidegen józan nyelvezete között. (Ez a görög retorika kifejezésével élve a *bathos*, a stiláris zuhanás.) Az irodalmias-régies elemek használatát egyébként kerültem a fordításban, hiszen Shakespeare sem használt korához képest régies nyelvtant vagy szókinccset. Éppen ellenkezőleg: korának nyelvállapotához képest inkább újító volt.

LEAR Természet, nagy istennő, halld szavam!
 Függeszd föl tervedet, ha célod az,
 hogy ez a nő itt termékeny legyen!
 Méhébe csak meddőséget helyezz,
 szárítsd el benne termő szerveit,
 hogy korcs testéből soha ne fakadjon
 gyermek, mely büszkévé teszi. S ha mégis,
 alkosd gonosz anyagból, hogy ha él,
 legyen az anyjának torz gyötrellem,
 véssen rút ráncokat szép homlokára!
 Cseppenként vájja szét arcát a könny,
 s anyai fájdalomából-örömeiből
 gúny legyen és nevetség – hogy megértse:
 mérges kígyó fogánál is maróbb
 a hálátlan gyerek. – Menjünk! El innen!

Lear és a Bohóc el

ALBANY Mennybéli istenek, mért mondja ezt?
 GONERIL Ne fáraszd magad, kár ezzel törődni.
 Hadd űzze rigolyáit: szenilis,
 neki szabad.

„Cajus” rátámad Oswaldra (II.2.14–32)

Kent gróf, Lear bizalmasa, száműzetéséből visszaszökve Cajus álnéven, mint egyszerű katonáember szolgálja az öreg királyt. Kent mindig is heves, szókimondó természetű volt – Cajusként végképp nem tesz lakatot a szájára. Meglátja Oswaldot, aki már amúgy is a bögyében van, s rátámad, először szóban, aztán tetteleg is. Kent nem látja be, hogy álruhában már nem gróf, és dühíti, hogy Oswald nem emlékszik rá a „futballozó” incidensből. De miért is emlékezne Albany herceg főudvarmestere egy egyszerű katonára?

Nehéz ezt a szóáradatot fordítani, mert ha túl régies, elvesz a lendülete; ha túl mai, akkor hiteltelen egy harcedzett, idős katonatiszt szájából; és mindenképp a lendületet kell megtartani, azt az ijesztő és egyben nevetséges szótolulást, amit „Cajus” szinte lélegzetvétel nélkül ad elő. Egy-egy szót többször is megismétel, ezt igyekeztem megtartani – ám helyenként eltértem az eredetitől a szöveg „huzata” kedvéért.

KENT/CAJUS Egy suttyó vagy, egy rongy, egy maradékszabáló, aljadék, gőgös, üres, hitvány, divatlihegő, agyonfizetett, mocskos-térdharisnyás suttyó; egy kocsonyatérdű, följelentgető, pudvás nyomoronc; egy tükörbe pislogó, hétrét görnyedő, pipiskedő szemét, egy kofferhordó szervilis paraszt; beállsz te kerítőnek is, ha kell, mert egyszerre vagy suttyó, szemét, gyáva és strici; téged egy korcs szuka szült a világra, és én addig verlek, amíg jajgatva visítasz, ha egy betűt is le mersz ebből tagadni.

OSWALD Micsoda rémes alak vagy, hogy így fröcsögsz valaki ellen, akit nem ismersz, és aki téged se ismer?!

KENT/CAJUS Micsoda pofátlan ganéj vagy, hogy letagadod, hogy ismersz? Hát nem két napja volt, hogy elgáncsoltalak és megvertelek a király előtt? Elő a kardot, te patkány! Éjjel van, de látlak a holdfénynél! (*Kardot ránt*) Fasírtot csinálok belőled a hold-sütésben. A kardodat, te ocsmány szemét bodorított piperkőc! Vívjál!

Edgar bolondnak öltözik (II.3)

Az ártatlanul megvádolt, üldözött Edgar elmebetegnek, „menhelyről szökött bolondnak” adja ki magát, s ezt egy monológban közli a közönséggel. A színpadi hagyomány szerint amíg az alábbi szöveget elmondja, át is öltözik (vagy inkább levetkőzik).

A menhely neve az eredetiben *Bedlam*, ez nem más, mint a *Bethlehem* szó népies kiejtése. Ez volt a londoni tébolyda neve; az innen elbocsátott (vagy megszökött) bolondok az országot járva koldultak, s a köznyelv a Tom (= „Tamás”) nevet ragasztotta rájuk (*Tom of Bedlam*), ezért fogja Edgar is „Tamásnak” nevezni magát. Gyakran csalók is keveredtek közéjük, akik örültséget színlelve koldultak, sőt néha fenyegetésekkel, átkozódással zsaroltak ki pénzt a hiszékeny falusiakból.

EDGAR Hallottam, hogy köröznek,
s egy szerencsésen talált faodúban
megmenekültem. Nincs egy kikötő,
nincs hely, hol ne azt lesnék éber őnök:
hogy kaphatnának el. Amíg lehet,
életben maradok. Ebből a célból
az emberi lét legalján levő
nyomorult, félállati koldusok
alakját öltöm fel. Az arcomat
bemocskolom, s egy szál ágyékkötőben,
csomókban lógó hajjal odaállok
a széllal és az égbolttal dacolni.
Példát veszek a menhelyről szökött
bolondokról, akik üvöltve járnak,
és csupasz, érzéketlen karjukat
tűkkel, szögekkel szurkálják tele,
s e rémisztő külsővel kényszerítik
– hol őrjöngő átkokkal, hol imával –
kopott falvak, malmok, tanyák lakóit
adakozásra. Itt vagyok: Rongyos Tamás –
ez valami! Edgarnak lenni: semmi.

Lear anyaméhe (II.2.246–248 = II.4.54–56)

Lear úgy érzi: megfullad, mert belső szervei alulról fölfelé tolnak. Az ilyen pszichoszomatikus rosszulétet az altesti szervek – főleg nőknél a méh – fölfelé todulásának tulajdonították. Lear az angol szövegben a latin nevet is megadja: *hysterica passio* (a görög *hystera* ’anyaméh’ plusz a latin *passio* ’szenvedés’ szóból). Az angolban *mother* szerepel, ez volt az ilyen rosszulét korabeli megnevezése. Nem tudtam a fordításba az *anya* szót beilleszteni, pedig sokak szerint fontos, mert a lányoknak anyja nincs: a lányok sosem említik; Lear is csak egyszer, futólag.

LEAR Mint szülő nőt, úgy fojtogat a görcs!
 Hisztéria, kushadj: női betegség,
 lenn a helyed! – Most hol van ez a lányom?

A fejbe vert angolnák (II.2.310–315 = II.4.116–121)

Lear ismét fullasztó érzésre panaszkodik; a Bohóc fölkapja az utolsó szavakat, s egy anekdotát mond el, aminek ugyancsak „Helyedre vissza!” a poénja. A történetecske nem éri meg a pontos fordítást (az eredetiben nem szakácsnő, hanem kényes kisasszony; több angolna van, nem egy; tésztába göngyölte őket, nem tepsibe rakta; bottal vágja kupán őket), úgy éreztem, inkább azt kell érzékeltetni – méghozzá nem túl hosszan! –, hogy a Bohóc próbálja Lear figyelmét elterelni, egyszersmind kissé kényszeresen meg akar dolgozni a fizetéséért. Az angolnás történet után még egy poént elsüt, ez már öncélú viccelődés, nem tekinthető a történetekhez fűzött kommentárnak. Akkoriban nagyot nevetettek rajta, hiszen köztudott volt, hogy a ló nem eszik meg semmi zsírosat.

LEAR A szívem föltolul. (*Saját szívéhez*) Helyedre, vissza!

BOHÓC Úgy van, tata, szólj rá, mint a szakácsnő az angolnára, amit elfelejtett agyoncsapni, mielőtt a tepsibe tette, s csak aztán verte fejbe: „Helyedre, vissza!” Az öccse meg olyan hülye volt, hogy csupa szeretetből megvajazta a lovának a szénát.

Lear feldühödik a létszámcsökkentésen (II.2.449–475 = II.4.255–281)

Goneril és Regan felváltva próbálják lebeszélni apjukat a nagy létszámú kíséretéről. Százzról indultak, már huszonöttnél tartanak. Lear magánkívül van a dühtől. *O Fool, I shall go mad!* – mondja a szakasz végén. E nyelvi kettősség (*fool – mad*) miatt döntöttem úgy, hogy a Fool nevét Bohócnak fordítom, s a *bolond* szót megtartom a tényleges (vagy ál-) bolondoknak.

GONERIL (*Learhez*) Hallgasson meg:
 kell az a huszonöt? Vagy tíz? Vagy öt?
 Egy olyan házban, ahol kétszer annyi
 lesi az óhaját?

REGAN Minek kell egy is?

LEAR Ne érveljetez azzal, hogy mi „kell”!
 A koldusnak is van egy-két kacatja,
 ami nem kell, de mégis az övé!
 Ha annyit adsz csak, ami „kell”, az embert
 állattá olcsósítod! Hercegnő vagy:
 pompás ruhád van – szükség erre sincs:
 a ruha arra kell, hogy melegítsen,
 és ez nem melegít!... De ami kell –
 egek! adjatok, ami kell: türelmet! –
 itt állok, ó egek, vénen, szegényen,
 egyformán sújt a bánat és a vénség.
 Ha ti hajtjátok lányaim szívéit
 az apjuk ellen, hát ne tegyetek
 oly bolonddá, hogy túrjem jámborul:
 adjatok nemes haragot belém,

hogy nők fegyvere: könny ne szántsa végig
 e férfiarcot! (*Lányaihoz*) Undok némberek,
 oly bosszút állok mindkettőtökön,
 hogy a világ majd--- olyasmit csinálók---
 hogy mit, még nem tudom, de belerokkan
 a földkerekség! Sírni nem fogok,
 hiába várjátok. Volna miért;
 de előbb török százezer szilánkra
 a szívem, mint hogy itt elkezdének
 sírni! – Bohócom! Megbolondulok!

Az istenek vihara (III.1.49–60)

Lear egyedül futkos az éjszakai viharban, lassan elveszti realitásérzékét, nem tudja már, hol van. Az elemekhez, az istenekhez, a világmindenséghez szól.

LEAR

Az istenek,
 akik fönt ezt a rémes zajt csinálják,
 most látják: kik az ellenségeik.
 Reszkess, bitang, ki titkos bűnt takargatsz:
 lesújt a jog! Bujkálj, véres kezű,
 fuss, hitszegő, s te, erényt mímelő,
 ki vérfertőzve élsz! Hullj darabokra,
 te galád, aki fondorkodva törtél
 a mások életére! Ó, ti bűnök,
 tépjétek föl rejtekajtóitok,
 és kérjetek kegyelmet odafönt
 zord bíráitoktól! – Énellemem
 többet vétettek, mint vétettem én.

Edgar alakoskodik az apja előtt (III.3.124–137)

A magát „Rongyos Tamásnak” kiadó ifjú gróf, Edgar, a véletlen folytán szembesül apjával, az őt száműző (és halálra kerestető) Glosterrel. Hogy föl ne ismerjék, elkezdi ontani magából az eszelős szöveget, mely rögtönzött versikébe torkollik.

GLOSTER Maguk kicsodák? A nevük?

EDGAR/TAMÁS Rongyos Tamás, aki megeszi az úszkáló békát, a varangyot, az ebihalat, a fürge gyíkot és a tarajos gőtét; aki, ha rajta van az őrjöngés, mikor dühöng benne az ördög, tehéntrágyát eszik salátának, majszol öreg patkányt, árokperti döglött kutyát; leissza a poshadt vízről a zöld takarót; akit korbáccsal vernek egyik faluból a másikba, akit kalodába meg pincébe meg börtönbe zárnak – aki valaha évi három rend ruhát kapott meg hat új inget,

Lovat, fegyvert eleget –
 szegény Tamás nem evett
 hét éve, csak egeret.

Vigyázzanak, itt a kísérom. Szmulcsika!¹⁸ Csönd, te kis sátán!

- GLOSTER Szerintem ez sík.
 EDGAR/PARASZT Szörnyen meredek.
 Pszt! Hallja már a tengert?
- GLOSTER Én ugyan nem.
 EDGAR/PARASZT Aha, az összes érzéke leromlott
 a látásával együtt.
- GLOSTER Meglehet. –
 Megváltozott a hangod; s a beszéded
 értelmesebb, szebb is, mint azelőtt.
 EDGAR/PARASZT Ez tévedés: semmim se változott,
 csak a ruhám.
- GLOSTER Pedig jobban beszélsz.
 EDGAR/PARASZT Jöjjön csak: itt vagyunk. Állj! (*Előbbre lép*) Szédítő,
 félelmetes lenézni itt a mélybe.
 A varjak, csókák, amik lent röpködnek,
 legyeknek látszanak. Félúton, ott,
 a sziklán lógva növényt gyűjt egy ember,
 – veszélyes szakma! – kis pontnak tűnik.
 A parton halászok járkálnak: akkorák,
 mint egy egér. A nagy teherhajó
 csónaknak látszik, a csónakja meg
 pöttömke bójának. A mormolás,
 ahogy a víz millió kavicsra csap,
 ide nem ér föl. – Nem nézem tovább,
 mert elszédül az agyam, s lebukom
 fejjel előre.
- GLOSTER Hadd álljak oda.
 EDGAR/PARASZT Fogjon kézen; egy arasznyira áll
 a szélétől. A világért se mernék
 itt mozdulni.
- GLOSTER Engedd el a kezem.
 (*Erszényt vesz elő*) Tessék, barátom, itt van még egy erszény,²⁰
 egy drágakő: neked egész vagyom.
 Gyarapítsák az istenek! Most indulj,
 búcsúzz el. Halljam, ahogy távolodsz.
- EDGAR/PARASZT Ég áldja, jó uram.
 GLOSTER Szívből kívánom.
 EDGAR/PARASZT (*arrébb megy; félre*) Csak azért játszom így a bánatával,
 hogy kigyógyítsam.
- GLOSTER (*letérdel*) Ó, nagy istenek,
 lemondok e világról; nézzetek,
 csöndben lerázom gyötrelmeimet.
 Ha bírnam tovább s nem szállnék vitába
 örök döntésekkel, életem
 üszkös kanóca pislogna tovább,

míg le nem ég. Áldjátok meg Edgart, ha él! –
(A „Parasztlegény”-hez) Na, fickó, ég veled!

EDGAR/PARASZT

Elmentem! Ég velem!

Gloster előreugrik, és elterül a földön

A zavarodott Lear társadalombírálat (IV.6.145–201)

A bolond beszédet nehéz fordítani, mert eléggé összefüggéstelen; márpedig a fordító leginkább az értelemről, az összefüggésekből tudna kiindulni. Lehet, hogy néhol értelmesebbre fordítottam, mint azt Shakespeare gondolta.

LEAR Bolond vagy te? Szemek nélkül is lehet látni, hogy’ megy a világ. Nézz a füleddel. Nézd, hogy kiabál az a bíró azzal az egyszerű kis tolvajjal. De fülelj tovább: mindjárt helyet cserélnek, na most melyik kezemet kéred...?²¹ – Láttad már, ahogy megugatja a paraszt kutyája a koldust?

GLOSTER Láttam, felség.

LEAR És hogy’ szalad szegény a veszett dög elől? Itt látható a hatalom nagy példázata: a kutyát is tiszteljük, ha hivatalból jár el.

Te hitvány csendőr, várj véres kezeddél:
mért a kurvát vered? Magadat üsd,
hisz te is arra használnád a nőt,
amiért megkorbácsolod. – Az uzsorás
a sikkasztót kötteti föl.
Rongyos ruhán át meglátszik a bűn:
de prém és bunda mindent eltakar.
Vond be a bűnt arannyal – és a jog
lándzsája e páncélon széttörik;
öltöztesd rongyba – s fűszál átdöfi.
Senki se bűnös, senki se! Nekem
elhiheted, mert megvan a hatalmam,
hogy a vád száját befogjam. Vegyél
szemüveget, s mint a rühes csalók,
mondd azt, hogy látod, amit nem láatsz. – Hé, ti!²²
Húzzátok le a csizmám! Húzzad! Úgy.

EDGAR/PARASZT *(félre)* A lényeg vegyül a lényegtelennel:
bölcs szó a tébolyban!

LEAR Ha sírnál sorsomon, vedd a szemem.
Ismerlek én jól: Gloster a neved.
Légy türelmes. Sírva jöttünk ide:
hiszen tudod, amikor levegőt
először szagolunk, sírunk-üvöltünk.
Most prédikálok, hallgasd.

GLOSTER

Ó, szegény!

LEAR Megszületünk: sírunk, hogy idejöttünk,
bolondok színpadára. *(Leveszi Glosterről a kalapot)*²³ Jó kalap!
Kiváló hadicsel volna, igen:
lovak patkóját posztóval bevonnám;²⁴

s mikor közel férkőztem vejeimhez,
akkor roham, és ölni, ölni, ölni!

Jön a Lovag és két kísérő. Gloster és Edgar (mint Parasztleány) félreállnak

LOVAG Na végre, itt van! Fogjátok le! – Felség,
szerető lánya---

Kétfelől óvatosan lefogják Leart

Cordelia találkozik Learrel (IV.7.26–42)

Shakespeare-t követtem abban, hogy amíg Cordelia az alvó Learhez beszél, addig tegezi (hiszen a megszólítás ilyenkor absztrakt, szimbolikus); de abban a pillanatban, ahogy Lear felébred, magázni kezdi, hiszen akkor már valóban az apjával beszél.

CORDELIA *(az alvó Lear székéhez lép, s megcsókolja a kezét)*

Drága apám, hozzanak ajkaim
gyógyszert neked, s csókom simítsa el
a sok sebet, amit nővéreim
ejtettek méltóságodon!

KENT/CAJUS *(magában)* Ó, édes hercegnő!

CORDELIA Ha nem volnál az apjuk,²⁵ korodat
szánniuk kellett volna. Ezt az arcot
a háborgó szelekbe tartani?!
A mennydörgésben járni odakint,
ijesztő, fürgén lobbanó, sokágú
villám-szikrák között? Előretolt
őrként kiállni, ily vékony sisakban?²⁶
Az ellenségem kutyáját behívnám,
ha megharapott is, egy ilyen éjjel
a tűzhelyemhez – s te, szegény apám,
örültél, hogy egy kunyhóban leülhetsz,
csavargók szalmáján, disznók között?
Csoda, hogy életed, eszeddel együtt
nem lett oda! *(A Lovaghoz)* Ébred; szólítsa meg.

LOVAG Ön, asszonyom! Az jobb lesz.

CORDELIA *(Learhez)* Hogy van, felséges úr? Jól van, apám?

Melyiket vegyem? (V.1.56–70)

Edmund utolsó nyugodt perce a darabban: megosztja gondolatait a közönséggel. Né-melyik jelenet végén – mint itt is – előfordul rímpáros jambus („heroic couplet”), mint egy lezárásként. Megtartottam, bár a mai fülnek inkább gyermekes vagy tréfás hatást kelt. Ebben a monológban ez kevésbé gond, hiszen amúgy is ironikus, sőt szarkasztikus a hangja.

EDMUND Mindkét nővérnek szerelmet ígértem,
s most méregetik egymást, mint akit
vipera csípett. Melyiket vegyem?

Mindkettőt? Egyiket? Semelyiket?
 Sehogy se jó, amíg mindketten élnek.
 Az özvegyet? Hát abba beleőrül
 nővére, Goneril; viszont vele
 nem jutok semmire, míg férje él.
 Igen... A csatához még kell nekem
 Albany tekintélye – no de aztán?
 Tegye el láb alól, aki akarja.
 A kegyelmet pedig, amit a herceg
 megadna Learnek és Cordeliának –
 nos, ha mi győzünk, s kezembe kerülnek,
 azt nem fogják megkapni, mert nekem
 a tett, nem a vita, az érdekem!

A párbaj (V.3.116–148)

A darab régimódi, már-már rituális lovagi párbajt jelenít meg (kesztyűledobás stb.). Edgar, mint kihívó (jelenleg mint Névtelen Lovag), köteles „szidalombeszédben” szólni ellenfeléhez: először érdemeit sorolja (hiszen méltó ellenfél kell!), majd – a hagyományok szerint – az ellene szóló vádakat.

KIKIÁLTÓ (*olvas*) „Ha bármely úr vagy nemesember a hadsereg kötelékéből fenntartja, hogy Edmund, Gloster állítólagos grófja többszörös áruló, az jelenjen meg a harmadik kürtszóra. Ő kész megvédeni magát.”

[...]

EDGAR

Rég nincs már nevem,
 az árulás megfertőzte s lerágta,
 de nemes vagyok, mint ellenfelem,
 aki kihív.

ALBANY

Ki az ellenfeled?

EDGAR

(*körülnéz, mintha nem ismerné Edmundot*)
 Ki szól Edmund, Gloster grófja nevében?²⁷
 Ő maga. Mit kívánsz?

EDMUND

EDGAR

Vond ki a kardod,
 s ha szavam megsérti nemes szived,
 végy elégtételt. Itt van az enyém: (*Kardját kivonja*)
 becsületem s rangom jelképe ez,
 lovagi eskümé. Azt állitom,
 hogy ifjú erőd, nemesi családod,
 győztes csatád, tüzes sikereid,
 friss rangod ellenére áruló vagy:
 megcsaltál istent, fivért és apát,
 tervet szóttál e dicső herceg ellen,
 s a koponyád legfelső peremétől
 a talpad alatt csikorgó porig
 varangyos áruló vagy. Tagadod?
 Kardom, karom, szellemem készen áll,
 hogy szívemből szívednek bizonyítsam:
 hazudsz.

EDMUND

Kérdezhetném a nevedet,²⁸
de minthogy külsőd oly szép és vitézi,
s a beszéded is műveltségre vall:
időhúzás helyett most félresöpröm
a lovagi párbaj szabályait.
Visszadobom a vádakat fejedre,
szívedre szórom rágalmaidat,
melyek csak súroltak s meg nem sebeztek,
ám kardom tüstént utat vág nekik
örök helyükre.²⁹ – Kérek kürtjelet!

Lear behozza Cordeliát (V.3.255–261)

Cordeliát alighanem megölték, s Lear most a karjában hozza be. Szörnyű fájdalommal közegette a tapasztalt katona józanságával próbál megbizonyosodni róla, hogy a halott valóban halott-e. A *Vége, meghalt* szavak után – a Shakespeare-re jellemző *bathos* (stíluszuhanás) jegyében – praktikusán fogalmaz:

LEAR

Üvöltsetek! Üvöltsetek! Hát kőből vagytok?
A helyetekben úgy üvölnének,
hogy széttörne az égbolt! – Vége, meghalt.
Én látom valakin, hogy holt vagy élő:
ez halott, mint a föld. (*Leteszi*) Kérek egy tükröt,³⁰
ha párafoltos lesz lélegzetétől,
akkor még él.

Ki zárja le a darabot? (V. 3.322–325)

A Kvartóban a darab zárómondatait Albany herceg (Lear egyik veje, Goneril özvegyen maradt férje) mondja, azaz a legmagasabb rangú életben maradt szereplő; ezzel szemben a Főlióban ugyanezt a néhány zárósört Edgar (Lear keresztfia, Gloster gróf idősebbik fia) mondja. Az én eredetim, az Arden, az edgaros változatot adja. A darab utolsó sorait így fordítottam:

EDGAR

E súlyos időknek meg kell felelnünk:
ne illem vezessen, hanem a lelkünk.
Ki legtovább élt, szenvedett sokat:
nekünk a sors ennyit nem tartogat.

Jegyzetek

1. A Jakab–Vajda-, ill. a Zigány-féle fordítást nem sikerült megszereznem, azokkal nem konzultáltam. Itt jegyzem meg, hogy az én munkámmal egyidejűleg egy másik új fordítás is készült, Varró Dániel tollából, a budapesti Nemzeti Színház megrendelésére, ezt azonban a jelen cikk megírásáig nem láttam.

2. Kiadta Stanley Wells és Gary Taylor.

3. Köszönettel tartozom Kállay Gézának, Várady Szabolcsnak és Werthmüller Gyöngyinek a szöveg gondos átnézéséért, hasznos tanácsaiért.

4. KING LEAR. Ed. R. A. Foakes, Cengage, London, 1997.

5. Ejtsd [ólbeni]. Némely magyar fordítások a herceg nevét „Alban”-ra rövidítik.
6. Ez arra mutat, hogy Kent és Gloster a király bizalmasai, hiszen tudják titkos tervét.
7. Törvényes fia: Edgar, aki Lear keresztfia.
8. Értsd: Franciaország szőlőkertjei és Burgundia dús hegyi legelői.
9. Hekaté: az ókori mitológiában a sötétség, az alvilág, a hold, a mágia istennője.
10. A sárkány utalás a velszi címerre, mely a régi kelta birodalomból öröklődött.
11. A százfős kíséret a korabeli nézők szemében is mehökkentően nagyinak számított.
12. Bár az öröklés a lányok jogán történik, a tényleges hatalmat a férfiakra, vejeire ruházza.
13. A kis koronát a jelenet elején hozták be, nyilván Cordeliának szánta Lear.
14. Feltűnő, hogy Kent itt és a továbbiakban egyszerűen tegezi Leart, „királynak” vagy „Learnek” szólítja, s nem használja a „felség(ed)” megszólítást.
15. A számok szándékosan zagyvák.
16. A Bohóc természetesen tudja, hogy ez Lear saját ötlete volt.
17. Tarkában: a Bohóc a szokásos tarka bohócruhát viseli.
18. Úgy tesz, mintha lenne mellette valami kis állat. A *Szmulcsika* nevet az angol *Smulkin* mintájára gyártottam. A név közismert volt: egérformába búvó ördögöcskére mondták.
19. Ő már így nevezi Edmundot, akit Cornwall sebtében Gloster grófjává tett.
20. Egy erszényt már adott neki a IV.1-ben.
21. Utalás a gyerekjátéokra. Lear a háta mögött dugja ökleit, jelezve, hogy Gloster válasszon.
22. Képzeltbeli szolgálóihoz beszél.
23. Az is lehet, hogy saját fejéről veszi le a virágkoronát.
24. Ahogyan a kalap is készül: egy formát posztóval bevonnak.
25. Értsd: idősebb nővéreimnek.
26. Értsd: födetlen koponyával, ritkás ősz hajjal.
27. Értsd: van-e párbajsegéde.
28. A szokásjog szerint ismeretlen ellen nem kötelező kiállni: mindkét félnek be kellene mutatkoznia.
29. Értsd: a te halott testedbe.
30. Az eredetiből nem derül ki, hogy valóban kap-e tükröt, s odatartja-e, avagy mindezt csak képzelettel vagy tervezéssel vagy pantomimszerűen eljátssza.

Szvoren Edina

BÍZALOM

Kezdetben csönd volt. Sütött a nap, az biztos. A kerítést néztem, a kopaszra smirglizett csúcsíves léceket. Aztán kikészítettem a magokat egy mázas cserépedénybe. Később a rádió zsinórjával bajlódtam, szentséggel. Az ujjammal próbáltam szétfeszíteni a csomót, amin, mint anyám csomóin általában, alig lehetett fogást találni. Fáj a ujjam a tegnapi smirglizéstől. Nem attól fáj: a krumplireszeléstől. Sütött a nap. Csiklandozott a köldökömbe csordogáló veríték, s mert fürdőruhára vetkőztem, nem volt mi föligya az izzadságot. Nem emlékszem. Talán már sikerült is kibogoznom a vezetéket, és az ujjam hegyét egy pillanatra éppen a számba vettem. Az utcán végigporoszkált a presbitertársam. Biccentett, biccentettem. Abban a hőségben a nyál hűvösebb volt, mint a levegő, és jólesett körbenyalnom az ujjamat, a nyelvemről pedig eszembe jutott egy férfi. Anyám a kamrában motozott.

Beszaladtam a hűvös, sötét házba. Vakon a kinti napsütéstől, elhúztam anyám ágját. Az ágyban hosszan bongtak a rugók. A hosszabbítót fél kézzel rántottam ki a konnek-